

Л.В. Кузнєцова (Одеський національний економічний університет, Україна)

В.В. Коваленко (Одеський національний економічний університет, Україна)

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

У статті розглянуто основні чинники посилення процесів глобалізації та їхній вплив на рівень фінансової стійкості банківської системи. Обґрунтовано основні індикатори фінансової стійкості банківської системи та напрями подальшого функціонування банківської системи в умовах глобалізації.

Ключові слова: банківська система, фінансова стійкість, глобалізація, світові фінансові ринки.

Літ. 20.

Л.В. Кузнєцова (Одесский национальный экономический университет, Украина)

В.В. Коваленко (Одесский национальный экономический университет, Украина)

ВЛИЯНИЕ ПРОЦЕССОВ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА ФИНАНСОВУЮ УСТОЙЧИВОСТЬ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ

В статье рассматриваются основные факторы усиления процессов глобализации и их влияние на уровень финансовой устойчивости банковской системы. Обоснованы основные индикаторы финансовой устойчивости банковской системы и направления дальнейшего функционирования банковской системы в условиях глобализации.

Ключевые слова: банковская система, финансовая устойчивость, глобализация, мировые финансовые рынки.

L.V. Kyznetsova (Odesa National Economic University, Ukraine)

V.V. Kovalenko (Odesa National Economic University, Ukraine)

INFLUENCE OF GLOBALIZATIONAL PROCESSES UPON FINANCIAL SUSTAINABILITY OF BANKING SYSTEM

The article considers the key factors in strengthening of globalizational processes and their influence upon the level of financial sustainability of banking system. Key indicators of the financial sustainability of the banking system are grounded along with the directions for further functioning of banking system under the conditions of globalization.

Keywords: banking system; financial sustainability; globalization; world financial markets.

Постановка проблеми. Зважаючи на необхідність орієнтації системи державного регулювання на економічне зростання, стратегія розвитку вітчизняної банківської системи повинна передбачати: підвищення рівня її фінансової стійкості на основі уникнення системних банківських криз; підвищення якості реалізації банківською системою функцій акумулювання заощаджень населення, коштів підприємств та їх трансформацію в кредити та інвестиції; відновлення й зміцнення довіри до вітчизняної банківської системи з боку інвесторів; уникнення використання банківської системи у практиці відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Особливо важливого значення для реформування банківської системи набуває вирішення проблеми послідовної політики держави щодо банківської системи. Зміст цієї політики повинен ґрунтуватися на необхідності розробки системи заходів щодо формування у банківській системі здорового конкурентного середовища й створення умов для стійкого розвитку банківських установ.

Глобалізаційні процеси у фінансовій сфері зумовлюють міждержавне переміщення банківських капіталів і зростання питомої ваги іноземного капіталу у структурі банківського капіталу вітчизняної банківської системи. Це, у свою чергу, впливає на формування конкурентного середовища, рівень фінансової стійкості й ефективності функціонування кожної окремо взятої банківської системи зокрема і світової банківської системи в цілому. Виходячи із вищесказаного, глобалізація банківської діяльності потребує державного регулювання й контролю.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми фінансової глобалізації банківської системи та розвитку фінансових ринків знайшли широке відображення у працях як іноземних, так і вітчизняних науковців (О. Дзюблюк [7], П. Герст [3], В. Глушенко [5], Н. Горбенко [6], Л. Ключко [9], М. Литвин [12], С. Лобозинська [13], А. Суєтін [18], Г. Томпсон [3], І. Філонова [19], Дж.А. Хансон [4]).

Як зазначає Д.Ю. Мамотенко, глобалізація проявляється через три ключових аспекти: глобальна присутність міжнародних фінансових установ; міжнародна фінансова інтеграція; швидкий розвиток фінансових інновацій [14, 230].

Так, на думку німецького вченого У. Бека, «розширення географії і зростання тісноти контактів у сфері міжнародної торгівлі, глобальне переплетіння фінансових ринків, зростання потужності транснаціональних концернів» є одним із чинників існування глобалізації, яка з точки зору соціології є ідеологією володарювання світового ринку, ідеологією неолібералізму [1].

О. Бузгалін та А. Колганов [2] також пропонують детальне дослідження сучасних змін у суспільстві, які відбуваються під впливом процесів глобалізації та інформаційної революції, з погляду економічної теорії та соціальної філософії.

Цікавий критичний аналіз процесів глобалізації з політекономічного погляду запропоновано в статті вітчизняного вченого І.В. Шкурата, який зазначає, що «головними гравцями світового ринку і локомотивом глобалізації є інституційні інвестори», а для прискорення позитивних змін Україна має контролювати фінансову та інформаційну сферу, активізувавши роботу в міжнародних політико-економічних організаціях [20, 130].

М.А. Коваленко зазначає, що аналіз розвитку процесів глобалізації світових ринків потрібно проводити з урахуванням двох важливих складових – фінансової та інформаційної [10, 58].

Таким чином, вплив глобалізації на функціонування банківської системи супроводжується дерегулюванням банківської діяльності й лібералізацією фінансових ринків, в результаті чого практично ліквідовані інституційні межі між різними видами банківської і фінансової діяльності, що змушує банки конкурувати одночасно на багатьох сегментах фінансового ринку. Значний вплив глобалізація здійснює на функціонування національних банківських систем, які входять у фінансовий світовий простір.

Невирішеними є питання визначення індикаторів, на підставі яких можна визначити вплив глобалізації на фінансову стійкість банківської системи.

Мета дослідження – визначення чинників, які впливають на фінансову стійкість банківської системи в умовах глобалізації, та обґрунтування індикаторів для оцінювання впливу глобалізації на неї.

Основні результати дослідження. Фінансова глобалізація – складний і суперечливий процес, що не лише сприяє прискоренню економічного розвитку, а й збільшує ризики міжнародних фінансових операцій, значно розширює сферу впливу локальних фінансових катаклізмів. Біржові крахи, кризи державних фінансів раніше відбувалися в межах однієї країни, а тепер поширюються на цілі регіони й можуть навіть переростати у світові потрясіння. Річ у тім, що майже всі країни зв'язані кредитними відносинами, перехресними потоками грошових капіталів, купівлею іноземних активів і продажем своїх активів нерезидентам. Величезні фінансові ресурси, які обертаються на міжнародних і національних грошових ринках, здатні використовувати на свою користь найменшу помилку й огріхи в грошовій політиці економічно слабких країн. Актуальним завданням розвитку фінансової глобалізації є прийняття таких міжнародних правил переміщення короткострокових капіталів, які зводять до мінімуму втрати від цілеспрямованих спекуляцій.

Загалом, наслідком фінансової глобалізації є не тільки ймовірність виникнення фінансових криз, а й збільшення впливу цих криз на інші країни. Особливості міжнародного руху капіталів за умов глобалізації полягають у тому, що на глобальному фінансовому ринку посилюється диверсифікація фінансових інструментів і каналів розподілу інвестицій, при цьому виникають нові схеми інвестування.

Через глобалізацію у сфері міжнародних фінансових відносин зросла хаотичність і непередбачуваність міжнародних потоків капіталів, у край загострилися відносини боржників і кредиторів, значно посилилась нестійкість основних фінансових ринків.

Банківська система зазнає суттєвого впливу внаслідок глобалізації. До основних причин, які спричинили значні зміни в банківському секторі, можна віднести такі:

- зростання попиту на банківські послуги внаслідок розвитку ТНК та мережі їхніх філій за межами країни базування, урізноманітнення послуг;
- модифікація стратегій банків, що обумовлена передусім орієнтацією не тільки на національну економіку, а й на зміни в економічній ситуації у світі загалом;
- уніфікація всього фінансового сектору економіки різних країн при роботі як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;
- відсутність можливостей для національної економіки залишатися повністю закритою від іноземного капіталу, оскільки щоразу більша кількість банків створюють філії за кордоном, що призводить до посилення конкуренції між ними;
- зростання частки наукомістких галузей в економіці призводить до того, що інвестування та кредитування має все більш низьку прибутковість і більш тривалий термін їх повернення та окупності;
- підвищення рівня інформаційного та комп'ютерного забезпечення роботи банків, розширення асортименту та підвищення якості послуг, що надаються клієнтам, які є важливими чинниками конкурентоспроможності на ринку [11, 15].

Позитивний вплив глобалізаційних процесів на розвиток банківської системи має прояв через полегшення механізму доступу до фінансових ресур-

сів і розміщення капіталів, підвищення ефективності функціонування банківської системи, високий рівень диверсифікації та стандартів якості банківських послуг, дієві механізми управління банківськими ризиками.

Поряд із цим слід відмітити негативні наслідки глобалізації, а саме: зниження стійкості банківської системи через прискорення руху капіталів, можливість прийняття помилкових рішень, девальвація національної валюти, системність у виникненні банкрутств банків і порушення балансу залучення й розміщення коштів.

Негативний вплив глобалізаційних процесів на фінансову стійкість вітчизняної банківської системи проявляється через високий ризик залежності від світових системних фінансових криз, тому банківська система України на сьогодні належним чином не виконує функцію фінансового забезпечення сталого економічного розвитку. Характерними для нього є: зменшення обсягів надання фінансових послуг, особливо обсягів кредитування бізнесу й населення; брак довгострокових фінансових ресурсів; низький рівень розвитку й низька прозорість фондового ринку.

Слід відмітити і те, що основним поштовхом до кризи фінансової системи стало різке зниження (на 40%) курсу національної валюти при високій частці кредитів в іноземній валюті в загальному кредитному портфелі банків, доповнене високим інфляційним тиском. Переважна більшість причин цих проблем є внутрішніми:

- утримання фіксованого курсу гривні протягом тривалого періоду (до травня 2008 р.);
- недосконала система захисту прав кредитора, вкладника й інвестора разом із підвищенням рівня кредитних ризиків;
- низький рівень стійкості банківської системи до кризових явищ, викликаний низькою капіталізацією й високою її фрагментарністю;
- значна частка проблемних активів у портфелі банківських установ;
- відсутність системи вирішення питань проблемних банківських установ і недосконалість оцінювання стабільності банківської системи загалом;
- відсутність необхідних нормативно-правових та інституціональних умов для розвитку фондового ринку й різних фінансових інструментів;
- недостатньо незалежна, непрозора робота регуляторів ринку банківських послуг.

Відповідно до останніх прогнозів Всесвітнього банку, світова економіка у 2011 р. зросте всього на 3,2%. На думку аналітиків із "Goldman Sachs", рецесія еврозони очікується у IV кварталі 2011 р. і в I кварталі 2012 року. Зокрема, "Goldman Sachs" прогнозує рецесію у Німеччині та Франції на фоні стагнації економіки еврозони [15].

Даний факт також підтверджує Міжнародний валютний фонд. Як зазначив директор МВФ у Європі А. Борхес: «Ми, як і раніше, прогнозуємо дуже незначне зростання у 2012 р., але економічна активність може й розгорнутися. Ризик рецесії, таким чином, не виключений. Економіка вважається рецесійною, якщо її ВВП залишається на нульовому рівні або знижується протягом двох кварталів поспіль» [15]. Зазначене призведе до чергової кризи у вітчизняній банківській системі.

З огляду на вищезазначене, доцільно визначити систему індикаторів, за допомогою яких можна спрогнозувати зниження рівня фінансової стійкості банківської системи.

1. Індикатори виникнення кризових ситуацій та антикризових дій:

1.1. Індикатори кризи у банківській системі: питома вага непрацюючих активів у загальному обсязі активів < 10%, витрати на відновлення банківської системи < 2% від ВВП, націоналізація банківської системи < 10%, моніторинг повернення коштів вкладникам – системний характер, темпи зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США відповідно до показників попереднього періоду $\geq 6\%$.

1.2. Індикатори антикризового управління:

1.2.1. Індикатори макроекономічної стійкості: рівень монетизації $\geq 50\%$, швидкість обігу грошової маси (співвідношення ВВП до грошового агрегату М2 – не більше 2 разів), обсяг готівки до ВВП $\geq 4\%$, рівень інфляції (до грудня попереднього року) $\geq 4\%$, рівень інфляції (до грудня попереднього року) > 107%, питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих банками, $\leq 30\%$, рівень середньої процентної ставки кредитів банків відносно інфляції $\geq 5\%$, показник «фінансової глибини» (співвідношення строкових коштів до ВВП, %) – зростання.

1.2.2. Індикатори моніторингу фінансової стійкості банківської системи: індикатори, які оцінюють виконання банківською системою основних функцій на макроекономічному рівні; індикатори, за допомогою яких можна оцінити ефективність банківської системи; індикатори, які оцінюють здатність банківської системи протистояти дії внутрішніх і зовнішніх чинників.

2. Індикатори фінансової безпеки банківської системи: рівень доларизації > 30%, валові міжнародні резерви України – не менше 3 місяців імпорту, частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу > 30%, обсяг кредитування банками реального сектору економіки до ВВП $\leq 30\%$, питома вага проблемних кредитів в обсязі чистих активів > 5%, індекс Херфіндала-Хіршмана (ринок оцінюється як неконцентрований, якщо $I_{hh} < 0,1$; помірно концентрований – $I_{hh} < 0,18$; висококонцентрований – $I_{hh} > 0,18$), рівень тінізації економіки не більше 50%, інтегральний показник фінансової безпеки банківської системи $0 \leq \dots \leq 1$.

3. Індикатори ризику:

3.1. Інтегральний показник ризику ($\beta = 1$ – середній рівень ризику, $\beta > 1$ – високий рівень ризику, $\beta < 1$ – низький рівень ризику).

3.2. Нормативи кредитного ризику: норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента $\geq 25\%$; норматив великих кредитних ризиків – 8-кратний розмір регулятивного капіталу; норматив максимального розміру кредитів, гарантій і поручительств, наданих одному інсайдеру, $\geq 5\%$; норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій і поручительств, наданих інсайдерам, $\geq 30\%$.

3.3. Відсотковий ризик: індекс відсоткового ризику – співвідношення абсолютної величини кумулятивного гепу¹ до робочих активів (характеризує,

¹ Кумулятивний геп – інтегральний показник, що відбиває ступінь ризику відсоткових ставок, на який наражається банк протягом розглянутого часового горизонту.

яка частина активів (коли геп позитивний) чи пасивів (коли геп негативний) може змінити свою вартість унаслідок зміни процентних ставок); коефіцієнт відсоткового ризику – співвідношення абсолютної величини кумулятивного гепу до капіталу (характеризує ступінь покриття відсоткового ризику за рахунок власних коштів); очікуваний відсотковий ризик – якщо відсоткові ставки зростають, то позитивний геп призведе до очікуваного збільшення відсоткового прибутку, і навпаки.

3.4. Валютний ризик: ліміт валютної позиції – співвідношення між сумою активів і позабалансових вимог у певній іноземній валюті та сумою позабалансових зобов'язань у тій самій валюті й розраховується окремо за кожною валютою, що входить до мультивалютного портфеля (загальної довгої відкритої валютної позиції банку має бути не більше, ніж 5%; загальної короткої відкритої валютної позиції банку має бути не більше, ніж 10%).

3.5. Ризик торговельної книги: норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою $\geq 15\%$, норматив загальної суми інвестування $\geq 60\%$.

3.6. Ризик ліквідності: коефіцієнт ліквідного покриття (норматив миттєвої ліквідності) $\leq 40\%$, коефіцієнт чистого стабільного фінансування (норматив короткострокової ліквідності) $\leq 60\%$, коефіцієнт чистого стабільного фінансування (норматив короткострокової ліквідності) $\leq 60\%$.

3.7. Операційний ризик: середній збиток для банківської установи за одну неробочу годину, резерв для страхування операційного ризику, коефіцієнт ризику використання послуг банків для легалізації доходів, оленжаних злочинним шляхом або фінансування тероризму «нижче ринку» $< (1 - D_r) \times \bar{x}$; «у ринку» $> (1 - D_r) \times \bar{x}$, $< (1 + D_r) \times \bar{x}$; $> (1 + D_r) \times \bar{x}$.

4. *Агреговані індикатори фінансової стійкості банківської системи:*

4.1. Показники капітальної стійкості: коефіцієнт левериджу 15% відношення обсягу капіталу першого рівня до сукупних активів, зважених з урахуванням ризику $< 3\%$, коефіцієнт надійності $\geq 5\%$, коефіцієнт фінансового важеля – 20 : 1, коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів $\geq 10\%$, коефіцієнт захищеності власного капіталу $\geq 25\%$, коефіцієнт захищеності дохідних активів $\geq 25\%$, коефіцієнт захищеності дохідних активів, коефіцієнт мультиплікатора капіталу – 12–15, коефіцієнт концентрації капіталу – 15%, норматив адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності $\leq 10\%$, норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів $\leq 9\%$.

4.2. Співвідношення капіталу до депозитів – 30%.

4.3. Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань – 100%.

4.4. Рівень строкових депозитів у зобов'язаннях – 50%.

4.5. Коефіцієнт активності залучення ресурсів – 85%.

4.6. Рівень використання залучених коштів у кредитні вкладення – 100%.

4.7. Коефіцієнт кредитної активності – 75%.

4.8. Інтегральний показник фінансової стійкості – $0 \leq \dots \leq 1$.

5. *Індикатори ефективності нормативно-правових актів:* індикатори безпосередніх наслідків (встановлення інституцій конкурентної ринкової економіки, які визначають мотивацію та стимули суб'єктів економіки, забезпечують

відбір найбільш конкурентоспроможних), індикатори опосередкованих наслідків (конкурентна структура; неформальні інституції, що спроможні чинити тиск на уряд для забезпечення підзвітності).

Програмою економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» визначені основні індикатори для забезпечення фінансової стійкості банківської системи, а саме: досягнення рівня інфляції у 5–6% до 2014 р.; відсутність різких стрибків курсу гривні в 2011–2014 рр.; зниження частки проблемних активів у загальному портфелі активів банків та інших фінансових установ до 7–8% до 2011 р., 5% – до 2014 р.; збільшення середнього рівня власного капіталу банків не менше ніж удвічі до 2014 р. [8].

Висновки і подальші розвідки. Таким чином, основною концептуальною засадою динамічного розвитку банківської системи повинно бути підвищення її спроможності забезпечувати стале зростання економіки України в умовах глобалізації. Для виконання даної мети необхідна реалізація таких завдань:

1. Забезпечення низького рівня інфляції й підтримання стабільності банківської системи повинні стати пріоритетними напрямками роботи Національного банку України; поступове підвищення дієвості використання відсоткової ставки як основного інструмента монетарної політики та гнучке управління обмінним курсом національної валюти; посилення координації Національного банку України та Кабінету Міністрів України щодо вирішення завдань підтримання цінової стабільності; підвищення політичної незалежності НБУ, формування системи корпоративного управління НБУ.

2. Збільшення рівня капіталізації банківської системи, а саме: завершення рекапіталізації за рахунок державних коштів, реорганізації або закриття банків, що втратили платоспроможність під час кризи; підвищення вимоги до мінімального розміру статутного капіталу фінансових установ; доопрацювання законодавства для полегшення процесу злиття банків; виявлення банків, недокапіталізованих відповідно до діагностичного обстеження якості кредитного портфеля, здійсненого НБУ, розроблення й доведення до банків відповідні плани докапіталізації.

3. Зниження частки проблемних активів у загальному портфелі активів банків: розробка й реалізація моделі реструктуризації проблемних активів у банківській системі, наприклад, створення банку проблемних активів або перехідного банку (із залученням держави або приватних інвесторів); спрощення механізму продажу, передачі, списання ненадійних активів, у т.ч. у межах проведення досудових процедур; посилення макропруденційного нагляду за діяльністю банків і введення системи пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами.

4. Розробка методології та методики оцінювання фінансових ризиків, що в кінцевому підсумку впливає на збільшення наданих фінансових послуг, а саме: реформування процедури банкрутства; нормативне врегулювання щодо забезпечення виконання зобов'язань позичальників за кредитними договорами з метою підвищення захисту прав кредитора та вкладників банків; забезпечення повноцінного функціонування агентства кредитних історій; створення умов для підвищення якості кредитного аналізу платоспроможності позичаль-

ників і забезпеченості кредитів, у т.ч. надання фінансово-кредитним установам можливості перевіряти достовірність поданих документів потенційних позичальників; підвищення вимог до розкриття обов'язкової інформації учасниками фінансового ринку, у т.ч. інформації про кінцевих власників фінансових установ; надання Фонду гарантування внесків фізичних осіб повноважень з виведення проблемних банків з ринку для забезпечення своєчасності виплат вкладникам ліквідованих банків.

Важливим кроком у процесі забезпечення фінансової стійкості банківської системи в умовах глобалізації є розробка й реалізація державної стратегії щодо державних фінансових установ і банків, у яких держава стала основним власником у результаті рекапіталізації.

1. Бек У. Что такое глобализация? / Пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельника; Общ. ред. и послесл. А. Филиппова. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
2. Бузгалин А., Колганов А. Глобальный капитал. – М.: Эдиториал УРСС, 2004. – 512 с.
3. Герст П., Томпсон Г. Сумніви в глобалізації / Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2002. – 306 с.
4. Глобализация и национальные финансовые системы / Под ред. Дж.А. Хансона, П. Хонохана, Дж. Маджнони; Пер. с англ. – М.: Весь мир, 2005. – 320 с.
5. Глущенко В.В. Финансовые риски в условиях глобализации // Финансы и кредит. – 2006. – №19. – С. 19–25.
6. Горбенко Н.Є. Теоретичні аспекти впливу фінансової глобалізації на розвиток банківської системи України // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Т. 18. – Суми: УАБС НБУ, 2006. – С. 232–238.
7. Дзюблюк О. Глобалізаційні процеси та участь іноземного капіталу у розвитку вітчизняної банківської системи // Банківська справа. – 2008. – №2. – С. 37–46.
8. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010–2014 роки // www.president.gov.ua.
9. Клюско Л.А. Транснаціональні банки: позитивний вплив і негативні наслідки для національної банківської системи // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №8. – С. 257–265.
10. Коваленко М.А., Рогольська Н.Г. Глобалізація фінансових ринків: причини та наслідки // Науковий вісник Національного університету ДПС України. Серія: Економіка, право. – 2009. – №3. – С. 55–61.
11. Криклій А.С. Фінансова система України в умовах глобалізації: тенденції, проблеми, перспективи // Економіка та держава. – 2006. – №2. – С. 14–16.
12. Литвин М.В. Індексний метод визначення адаптивності банківської системи до глобалізаційних вимог // Економіка. Фінанси. Право. – 2011. – №2. – С. 25–30.
13. Лобозинська С.М. Оцінка конкурентоспроможності банківської системи України // Банківська справа. – 2009. – №4. – С. 38–44.
14. Мамотенко Д.Ю. Глобалізація міжнародних фінансових ринків // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – Вип. 39. – С. 229–237.
15. МВФ не исключает рецессию мировой экономики в 2012 году // podrobnosti.ua.
16. Пишк Б.І. Глобалізація та розвиток світових інтеграційних процесів як передумови зміни характеру банківського бізнесу // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Т. 17. – Суми: УАБС НБУ, 2006. – С. 89–99.
17. Скоробогач О. Стан і тенденції розвитку процесів злиття і поглинання у банківській системі України // Вісник Української академії банківської справи. – 2011. – №1. – С. 62–67.
18. Суэтин А.А. Финансовые рынки в мировой экономике. – М.: Экономистъ, 2008. – 587 с.
19. Філонова І.Б. Стратегічні аспекти сталого розвитку банківської системи України під впливом глобалізаційних процесів // Регіональна економіка. – 2011. – №2. – С. 96–103.
20. Шкурат І.В. Глобалізація: вплив на суспільство, державу, людину // Державне управління. – 2005. – №1. – С. 124–131.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2011.